

miş ve yaptırdığı dârüssadaka aracılığıyla fakirlere yardım etmiştir. Bu arada kendisi sade bir hayat yaşamış, halkı da tutumlu olmaya teşvik etmiş, bazı vergileri azaltmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hayyân, *el-Muktebes: 'ahdü'l-Hakem el-Mustanşır-Billâh* (nşr. A. A. el-Haccî), Beyrut 1965; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, Kahire 1386/1966, s. 13-16; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 18-21; Abdülvâhid el-Merrâküşî, *el-Mu'cib fi telhîşi aḥbârî'l-Magrib* (nşr. M. Saîd el-Uryân-Muhammed el-Arabî), Dârülbeyzâ 1978, s. 42-45; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulle-tü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Münis), Kahire 1963, I, 200 vd.; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Mugrib*, I, 181-183, 184-187, 200, 207, 214, 256; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-mugrib*, II, 233-253; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 41 vd.; a.mlf., *el-İḥâta*, I, 478-479; II, 103; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 144 vd.; Dozy, *Spanish Islam*, s. 438, 448-456, 466-467, 496; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Kahire 1969, I/2, s. 482-516; Abdülâzîz Atîk, *el-Edebü'l-'Arabî fi'l-Endelüs*, Beyrut 1976, s. 82-86; M. O. Jimenez, *Al Hakam Al Mustansır Billah*, Cordoba 1976; Cebraîl Süleyman Cebbûr, *el-Mülükü's-şu'arâ*, Beyrut 1401/1981, s. 232-233; Abdülmecid Na'na', *Târîḥü'd-devleti'l-Emeviyye fi'l-Endelüs*, Beyrut, ts. (Dârü'n-Nahdatî'l-Arabiyye), s. 385-413; Ahmed Fikrî, *Ḳurṭuba fi'l-ʿaṣri'l-İslâmî*, İskenderiye 1983, s. 94-98; Abdülâzîz Sâlim, *Ḳurṭuba ḥâdiratü'l-ḥilâfe fi'l-Endelüs*, İskenderiye 1984, s. 338, 346; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 267; E. Lévi-Provençal, *España Musulmana*, Madrid 1987, IV, 369-397; Vâil Ebû Sâlih, "Cühûdü'l-Hakem el-Mustansır fî teṭavvuri'l-ḥareketi'l-İlmiyye fi'l-Endelüs", *Mecelle Dirâsât Endelüsiyye*, VI, Tunus 1411/1991, s. 27-44; M. Schmitz, "Hakem", *IA*, V/1, s. 100; A. Huici Miranda, "al-Ḥakam II", *EP* (İng.), III, 74-75.

MEHMET ÖZDEMİR

HAKEM b. AMR

(الحكم بن عمرو)

Ebû Amr (Ebû Berze) el-Hakem b. Amr b. Mücedda' el-Gıfârî (ö. 50/670 [?])

Sahâbî, Horasan valisi.

Muhtemelen babasının lakabı olan "Akra" (kel) sıfatı dolayısıyla Hakem b. Akra' diye de bilinir. Çocukken ensardan birinin hurma ağacını taşıdığı için yakalanıp Resûlullah'ın huzuruna götürülen kardeşi Ebû Cübeyr Râfi' b. Amr ile (İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, II, 94; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 498) Merv'de vefat eden diğer kardeşi Atıyye b. Amr da (İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 45-46; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 485) ashaptandır.

Hakem Resûl-i Ekrem'in vefatına kadar onun sohbetinde bulundu ve daha sonra Basra'ya yerleşti. Müslümanlar arasında çıkan fitnelere karışmadı. Muâviye'nin Irak valisi Ziyâd b. Ebîh tarafından 45 (665) yılında Horasan'a bölge valisi olarak gönderildi. Vefatına kadar birçok fetih gerçekleştiren Hakem önce Herat'a, daha sonra Cûzcân dağını aşarak Horasan vilâyetinin merkezi olan Merv şehrine girdi. Kuhistan ve Toḥâristan bölgesine yaptığı iki seferden de başarı ile döndü. 47 (667) yılında Gur ve Ferâvende'yi fethetti. Gerçekleştirdiği akınlardan birinde Pamir'in güneyinde Türkler'in yaşadığı dağlık bölgeye (Eşel dağları) girdi. Burada etrafı sarılınca beraberinde bulunan Mühelleb b. Ebû Süfve Türkler'in ileri gelenlerinden birini esir alarak çıkış yolunu göstermesini istedi. Hakem, esirin verdiği bilgi üzerine bir gece çıkış yollarından biri istikametinde yol boyunca ateşler yaktırıp hayvanları o tarafa sürdü. Bunu gören Türkler Arap ordularının o yönde çekilmekte olduklarını sanarak oraya yönelince Hakem ordusunu kurtardı. Ziyâd ile Hakem arasında yapılan fetih planına göre başlatılan akınlar sonunda Ceyhun nehrinin ötesinde Çagâniyân'a kadar olan Türk toprakları fethedildi. Savaşlarda büyük ganimetler elde eden Hakem, Ziyâd'dan ganimet malının tamamının Halife Muâviye'ye gönderilmesi yolunda bir mektup aldı. Allah'ın ganimetler konusundaki emrini valinin emrinden önce okuduğunu, bu sebeple mektubun gereğini yerine getiremeyeceğini Ziyâd'a bildirdi ve savaşçıların payına düşen miktarı taksim etti. Fakat halifenin emrine karşı çıktığı için azledilerek elleri kolları bağlı bir şekilde hapse atıldı. Hakem öleceği sırada, kıyamet gününde Muâviye'den hesap sormak için bağlı olarak defnedilmesini istedi ve Merv'de 50 (670) yılında vefat etti. Onun 45 (665) veya 51 (671) yılında öldüğü de kaydedilmektedir. Mezarı, Merv'de Tennürkerân mevkiinde sahâbî Büreyde b. Husayb el-Eslemî'nin kabri yanındadır.

Hakem b. Amr Mâverâünnehir'de namaz kıldıran ilk şahıs olarak zikredilir. Onun Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadisler *Şahîḥ-i Müslim* dışında *Kütüb-i Sitte*'de yer almış olup Ebû's-Şa'sâ Câbir b. Zeyd, Hasan-ı Basrî, Abdullah b. Sâmit ve Muhammed b. Sîrîn gibi tâbîler ondan rivayette bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 66-67; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 28-29, 366; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîḥ*, II, 126; Hâlife b. Hayyât, *et-Târîḥ*, s. 211; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 295; Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-târîḥ*, III, 25; Belâzürî, *el-Büldân ve fütûḥuhâ ve aḥ-kâmühâ* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1992, s. 454; Taberî, *Târîḥ* (Ebü'l-Fazl), V, 225-226, 229, 250-252, 285; İbn A'sem el-Kûfî, *el-Fütûḥ* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1992, II, 32-33; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, III, 119; İbn Hibbân, *Meşâhîr*, s. 60; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), Kahire 1405/1984, III, 209-212; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 441-442; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 186; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Ricâlü't-Tûsî* (nşr. M. Sâdık Bahrülulûm), Kum 1381/1961, s. 18; İbn Abdülber, *el-İstifâb*, I, 356-358; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, VII, 223; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 165-166; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, V, 213, 229-230, 233; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 141; IV, 23, 218; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, II, 40, 45-46, 94; IV, 45-46; a.mlf., *el-Kâmil*, III, 452, 455-456, 470, 489; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 124-129; a.mlf., *Tuḥfetü'l-eşraf bi-ma'rifeti'l-etraf* (nşr. Abdüsselamed Şerefeddin), Haydarâbâd 1401/1981, III, 72; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 474-477; a.mlf., *Târîḥü'l-İslâm: sene 41-60*, s. 41-42; a.mlf., *Tecridü esmâ't-ş-şahâbe*, Haydarâbâd 1315, I, 136; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 110; Heysemî, *Mecma'uz-zevâ'id*, IX, 410; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 346-347, 485, 498; a.mlf., *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 436-437; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 296; Namık Kemal, *Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1975, s. 171.

MEHMET ALİ SÖNMEZ

HAKEM b. EBÜ'L-ÂS

(الحكم بن أبي العاص)

Ebû Mervân el-Hakem b. Ebî'l-Âs b. Ümeyye el-Ümevî (ö. 31/651)

Hz. Peygamber'in Tâif'e sürgüne gönderdiği sahâbî.

Hz. Osman'ın amcası, Ebû Süfyân'ın amcasının oğlu, Emevî Halifesi I. Mervân'ın babasıdır. İslâmiyet'i kabul etmeden önce Resûlullah'a ziyet edenler arasında zikredilen Hakem Mekke'nin fethi sırasında müslüman oldu. Daha sonra Medine'ye giderek orada bir müddet kaldı. Bu süre içerisinde Hz. Peygamber'i üzecek bazı davranışlarda bulundu. Resûl-i Ekrem'in yürüyüşünü ve hareketlerini alaylı şekilde taklide yeltendiği, kapısını dinlediği ve Hz. Peygamber'in müşrikler hakkında bazı sahâbilere verdiği özel bilgileri etrafa yaydığı rivayet edilmektedir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem onu Tâif'e sürdü.

Hakem'in Tâif'teki sürgün hayatı Hz. Peygamber'in vefatına kadar devam etti. Halife Ebû Bekir'e ve ardından Hz. Ömer'e Hakem'i Medine'ye getirtmeleri